

פרק י"ב

השכר והתעסוקה

1. קווי ההתפתחות העיקריים¹

מגמת ההתאוששות בשוק העבודה, שסימניה ניכרו כבר ב־1977, נתחזקה והלכה ב־1978. נעלמו מאפייני הרפיון, ששרר בשוק העבודה מ־1974 עד 1976 (שבמגזרים אחדים של הסקטור העסקי נמשך עדיין ב־1977). מרבית האינדיקטורים של שוק העבודה, מורים על התעוררות: חל גידול מהיר במספר המועסקים בסקטור העסקי, ותשומת העבודה בו, שהוקפאה בארבע השנים האחרונות, עלתה בדומה לגידול במועסקים — 3.6 אחוזים; שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי עלה במדה ניכרת, ולמרות זאת ירד לראשונה שיעור האבטלה בקרב גברים וגשים והציג טמצם שיעור המשרות החלקיות; גדלו ההזמנות לעובדים, וההזמנות שלא סופקו, וירד מספר דורשי העבודה. מספר המועסקים מהשטחים בישראל, שירד עד 1977, שב ועלה בקצב מהיר. הגידול בתעסוקה בסקטור העסקי ב־1976 ו־1977 נבע מגידול הייצור ליצוא ומהתיירות, ואילו הייצור לשוק המקומי הואט; השנה, לעומת זאת, גדל מספר המועסקים בסקטור העסקי בשל גידול הייצור לכל השימושים, למעט בנייה. בענף הבנייה נמשכה ב־1978 ירידת מספר המועסקים, אך נפסקה הירידה בתשומת העבודה. התאוששות הביקוש לתפוקת הענף התבטאה בעלייה בשעות העבודה למועסק, בגידול התעסוקה בענפים הנילוים לבנייה², ובגידול מחודש במועסקים מהשטחים, — במקביל להמשך התהליך ארוך הטווח של פרישת עובדים ישראלים מהענף. בשירותים הציבוריים נמשך, ואף הואץ, הגידול במספר השכירים ב־1978, בניגוד למדיניות המוצהרת של הממשלה. תשומת העבודה של השכירים בשירותים הציבוריים גדלה כשיעור הגידול בשכירים, לעומת אי גידול בתשומת העבודה ב־1977, למרות הגידול במספר השכירים באותה

¹ נתוני התעסוקה והשכר, המתקבלים ממקורות שונים, נבדלים השנה במידה ניכרת: עיקר ההפרש הוא בתעסוקה בשירותים הציבוריים: גידול של 9.5 אחוזים לפי סקרי כוח אדם, לעומת גידול של 4.5 אחוזים בנתוני הביטוח הלאומי — לפיהם חושב התוצר (בשלוש השנים 1976—1978, גבוה הגידול המצטבר בשירותים הציבוריים, לפי סקרי כוח אדם, מזה שבביטוח הלאומי ב־1.2 אחוז בלבד). בסקטור העסקי, גבוה הגידול לפי סקרי כוח אדם ב־1.2 אחוזים מזה שבביטוח הלאומי. בעיה דומה קיימת בניתוח ענפים, לדוגמה: מדדי התעשייה מורים על גידול של 1.7 אחוזים במספר המועסקים וגידול של כ־0.4 אחוזים בלבד בתשומת העבודה, ואילו בסקרי כוח אדם, מספר המועסקים ותשומת העבודה בתעשייה גדלים ב־3.7 אחוזים. נתוני הביטוח הלאומי מצביעים על גידול גבוה יותר במספר השכירים בתעשייה מאשר סקרי כוח אדם. הפרשים גדולים מתקבלים, אפוא, גם בחישוב השכר לשכיר, בהתאם למקורות השונים. טעות הדגימה לגבי סך המשק והסקטור העסקי בסקר כוח אדם אינה גדולה, ולהערכתנו משמש הסקר כמקור המהימן לתיאור השינויים בכוח אדם, תעסוקה ואבטלה לאורך זמן. לפיכך העדפנו לנתח בפרק זה את ההתפתחויות בכלל המשק ובסקטור הפרטי בהתייחס לנתוני הסקר. דיון בענפים ספציפיים נעשה, במדה האפשר, בהתאם לתמונה המצטיירת ממכלול הנתונים הענפיים.

² מינרלים אל־מתכתיים, עץ ומצרי, משאיות.

לוח י"ב-1

התפתחות האוכלוסייה, התעסוקה והשכר, נתונים עיקריים, 1972 עד 1978
(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1978	1977	1976	1975	1974	1973	1972
2.2	2.3	2.3	2.3	3.0	3.3	3.3
2.5	2.6	3.0	3.4	3.0	2.8	3.0
2.0	2.1	1.9	2.0	2.9	3.6	3.4
4.2	3.2	1.9	1.5	0.6	3.9	4.2
4.7	3.9	1.3	1.5	0.3	3.9	5.0
4.6	0.7	0.9	0.7	-1.9	1.9	6.3
9.2	-2.9	-2.3	-3.5	12.1	17.0	55.0
4.8	2.6	1.1	1.2	0.8	4.6	6.6
4.9	0.6	0.7	1.3	1.7	-2.5	7.7
54.0	48.0	32.9	39.0	36.3	27.4	13.7
50.6	34.6	31.3	39.3	39.7	20.0	12.9

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שנה. הגידול המהיר בתעסוקה בשירותים הציבוריים בשנים 1974–1977 תרם לגידול הביקושים המקומיים, ואף מנע היווצרות אבטלה; סביר להניח, שבשל כך נמנעה השפעה ממתנת על השכר הריאלי, ומכאן גם על קצב האינפלציה. לעומת זאת, אין ראיות חותכות לכך, שבתקופה זו הקשתה הרחבת התעסוקה בסקטור הציבורי על גיוס עובדים לסקטור העסקי, בכלל, וליצוא, בפרט.

שונה המצב ב-1978: גידול השירותים הציבוריים מתרחש השנה על רקע התאוששות כלכלית וגידול בביקוש לכוח אדם מצד הסקטור העסקי. לחץ הביקוש בשוק העבודה שהתחזק במהלך השנה, התבטא, בין השאר, בגידול ניכר בהזמנות לעובדים שלא סופקו. הביקוש הגדל לעובדים מצד הסקטור העסקי התחרה על חלק מכוח העבודה, שנקלט בשירותים הציבוריים.

תוספות השכר הנומינליות ב-1978 היו גבוהות וכן עליות המחירים. השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר עלה במתינות, תוך תנודות רבעוניות גבוהות בהרבה מאלו שבשנים 1970–1973, ונודעה להן השפעה שלילית על מערכת השיקולים של הפרטים והמעסיקים והתנהגותם, על יחסי עבודה ועל הצריכה. וסביר להניח, שתנודות אלה תרמו להאצת עליות השכר והמחירים. השכר הריאלי לשכיר נשמר השנה ברמתו — על בסיס מזומן, — או אף עלה בשיעור מתון על בסיס מצטבר (הכולל תשלומים שישולמו ב-1979), בעוד שהשכר הריאלי ליחידת תפוקה (מנוכה במחירי גורמי הייצור), ירד השנה. התוצר המקומי של הסקטור העסקי עלה ב-1978 בכ-5–6 אחוזים. תשומות העבודה בסקטור זה עלתה בכ-3.6 אחוזים, והתוצר לשעת עבודה (שיוגדר להלן כפריון העבודה) עלה בין אחוז לשניים בלבד.

קשה ליישב את הסתירה בין הממצא של גידול בתעסוקה וקיום לחצי ביקוש בשוק העבודה, לבין הגידול האיטי בפריון וכושר ייצור בלתי מנוצל בסקטור העסקי. מספר הסברים אפשריים לסתירה זו: הפריון הנמוך נובע מהשינוי המבני, שהתחולל במשק בשנים האחרונות, שינוי שהעלה את חלקם של ענפי היצוא על חשבון הייצור המקומי, ובעיקר הבנייה, עד 1977; בענפים, שייצורם גדל מאוד, עלה מספר העובדים בקצב נמוך ונמצא פריון חיובי, ואילו בענפים, שבהם עלה הייצור במידה מועטה, או ירד, לא נפלטו מועסקים בהתאמה, וירד הפריון. פליטת העובדים המעטה, יחסית, נבעה מהקושי בפיטורין, מחד גיסא, ומרצון לשמור על כוח אדם מקצועי לתקופת חידוש הצמיחה, מאידך גיסא.

סיבה נוספת להאטת העלייה בפריון נעוצה בהתפתחות התעסוקה בענף הבנייה, עם התחדשות הביקוש למגורים ובלימת הירידה בתוצר הענף. בתחום זה נמשכה מגמת הפליטה של עובדים ישראלים, אך נתחדשה קליטת עובדים מהשטחים, למרות שהירידה במספר העובדים בשנת השפל היתה נמוכה מן המתחייב מירידת התפוקה. נראה שקשה לשנות דפוסי עבודה שהשתרשו בתקופת הרפיון, ועם התחדשות הצמיחה, לא ניתן לחזור לניצול מלא של כוח העבודה הקיים. ייתכן כי גדל גם חלק מתפוקת הענף הקשה למדידה (שיפוצים, אחוקה וכו').

הסבר נוסף לתמיהה האמורה נעוץ בקליטת עובדים בסקטור העסקי, על רקע הצמיחה הצפויה והמחסור הצפוי בכוח אדם. קליטה זו התבטאה בתשומת העבודה, אך לא התבטאה עדיין במלואה בתפוקה. ירידת מחירי העבודה הריאליים ליצרנים זו השנה השנייה, הקלה על היצרנים לספוג את אי העלייה בפריון.

מדיניות השכר של הממשלה לשנתיים 1978–1979, התבססה, כנראה, על הערכה נמוכה לגבי שיעור האינפלציה הצפויה, והתמשכותו של המו"מ בין העובדים למעסיקים הוסיפה שמן למדורה; כך הפכה המדיניות לבלתי מציאותית עוד בטרם נחתמו ההסכמים. לחצים, הבטחות, שביתות והסדרים חלקיים, — הם שהכתיבו, בסופו של דבר, את הסכמי השכר, והמדיניות הרשמית נגררה אחריהם.

השכר הנומינלי למשרת שכיר, על בסיס מזומן, גדל ב-1978 בכ-54 אחוזים, ועל בסיס מצטבר (לרבות הסכומים שנדחו ל-1979) גדל אף יותר. תוספת היוקר ותרומת סוף שנת 1977 מסבירים כשני שלישים מהגידול בשכר, והיתר נעוץ בהסכמי השכר. הסכמים אלה, הן בסקטור העסקי והן

השינוי ברכיבי הגידול בשייכים לכוה העבודה והקליטה לפי סקטורים, 1972 עד 1978
(אלפים *)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1978	1977	1976	1975	1974	1973	1972
א. רכיבי הגידול						
ב שייכים לכוה העבודה						
סך הכול						
50.9	37.6	21.5	16.8	6.9	41.4	43.7
23.5	23.8	21.5	22.7	32.9	38.1	34.5
1.9	1.5	0.9	-3.8	-0.3	0.5	2.5
25.4	12.3	-0.9	-2.1	-25.7	2.8	6.6
מגידול האוכלוסייה¹						
הרכב הגילים²						
שיעורי ההשתתפות הסגולים³						
סך הכול						
17.4	18.7	10.1	4.7	-2.8	23.0	21.4
16.0	14.5	13.9	15.1	21.8	25.7	23.8
1.6	2.5	0.8	-0.3	0.0	1.0	2.1
-0.2	1.7	-4.6	-10.1	-24.6	-3.7	-4.5
מגידול האוכלוסייה						
הרכב הגילים						
שיעורי ההשתתפות הסגולים						
סך הכול						
33.5	18.9	11.4	12.1	9.7	18.4	22.3
7.6	9.3	7.6	7.6	11.1	12.4	10.7
0.3	-1.0	0.1	-3.5	-0.3	-0.5	0.4
25.6	10.6	3.7	8.0	-1.1	6.5	11.1
ב. הגידול במועסקים						
מה שטחים בישראל⁴						
סך הכול						
5.8	-1.9	1.5	-5.9	7.1	12.7	18.6
ג. הקליטה לפי סקטורים						
— מקומיים						
סך הכול						
56.7	35.4	20.9	10.9	14.0	54.2	62.0
30.1	19.5	5.5	-5.9	-4.6	41.6	58.1
28.3	26.3	12.5	-7.0	-1.4	31.8	44.1
29.1	11.1	7.9	15.5	14.0	12.2	10.5
-2.5	4.8	7.5	0.8	4.6	0.4	-6.6
מגידול האוכלוסייה — מקומיים						
למעט ענף הבנייה והגלויות						
שירותים ציבוריים — שכירים						
מובטלים ישראלים						
סך הכול						
23.2	16.8	8.6	-1.2	4.3	35.8	39.8
16.9	12.3	-1.5	-4.5	2.0	32.6	42.9
(-2.7)	(-5.4)	(-7.7)	(-1.4)	(-2.6)	(4.1)	(19.4)
15.1	21.1	8.5	-2.8	3.2	23.4	28.9
9.1	2.4	4.9	2.7	2.4	2.2	2.2
-2.8	2.2	5.2	0.6	-0.1	1.0	-5.3
מגידול האוכלוסייה — מקומיים						
למעט ענף בנייה והגלויות						
שירותים ציבוריים — שכירים						
מובטלים ישראלים						
סך הכול						
33.5	18.6	11.5	12.1	9.7	18.4	22.2
13.2	7.2	7.0	-1.4	-6.6	9.0	15.2
20.0	8.5	3.0	12.8	11.8	10.0	8.3
0.3	2.8	1.7	0.7	4.5	-0.6	-1.3

- (1) בהנחה של שיעורי השתתפות כלליים של השנה הקודמת.
- (2) בהנחה של שיעורי השתתפות סגוליים של השנה הקודמת.
- (3) ההפרש בשיעורי השתתפות הסגוליים מוכפל באוכלוסיית השנה הנדונה.
- (4) בשל השפעת המלחמה: ב-1973 — למעט רביע אחרון, ב-1974 למעט רביע ראשון.
- (5) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

* המספרים מעוגלים.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבורי בנק ישראל.

בשירותים הציבוריים, חרגו במדה ניכרת מהמדיניות המוצהרת של הממשלה לריסון השכר. עליות השכר בסקטור הפרטי ב־1978 הינן פועל יוצא של תביעות שכר גבוהות, שהיו מבו-ססות על הציפיות להמשך עליות מחירים בקצב מהיר, תוך אי ודאות ניכרת לגבי קצב האינפלציה; והכרה בדבר חלקיות הפיצוי הגלומה בהסדר תוספת הווקר. למעשה נענו המעבידים לתביעות אלה, ללא התנגדות חזקה. מספר השביתות השנה היה נמוך מאשר ב־1977, והסקטור הפרטי הקדים לחתום על הסכם השכר, שחרג למעשה ממדיניות הממשלה. עם זאת, נראה שעליות השכר בסקטור זה חרגו, במדת מה, מהמתחייב מהגידול בביקוש לעובדים, והדבר התבטא בכך, שבחלק מהענפים לא הגיעו עליות השכר הממוצעות בפועל, עד תום השנה, לרמה שנקבעה בהסכמים. עליות השכר הגבוהות חיזקו מצידן את הציפיות להחשת האינפלציה ולהעלאת מחירים מצד היצרנים בשוק המקומי; עליות אלה חרגו אף הם מן המתחייב מהגידול בביקוש למוצרים.

בסקטור הציבורי ניסתה הממשלה להמשיך במדיניות, שכוונה ליצירת הפרשיות מסוימת לטובת השכירים בענפי הייצור; אך לאחר תקופת משא-ומתן ארוכה, שהיתה מלווה בסכסוכי עבודה, עיצומים ושביתות בהיקף הגבוה בהרבה מזה של השנים האחרונות, — נחתמו בסוף 1978 וראשית 1979 הסכמי שכר עם מרבית קבוצות העובדים. שיעור עליית השכר לפי הסכמים אלה לא פוגר למעשה אחרי הסקטור הפרטי.

הסכמי השכר, שנחתמו במרוצת 1978, קבעו את עליית השכר לשנת 1979 בהתאם לגידול פריון העבודה, בשיעור של 6.2 אחוזים. נראה שהאצת האינפלציה הביאה, בסוף 1978 ובראשית 1979, לדרישות לעליות שכר מעבר לנקבע בהסכמים, אם באמצעות תביעות לשינוי בהסדר תוספת הווקר, אם דרך תוספות חורגות אחרות. בסקטור הציבורי נוצרו לחצים לפתיחת הסכמי שכר עם אותן קבוצות, שחתמו ראשונה, הרואות עצמן מקופחות לעומת הקבוצות שהסכימן נחתמו לאחר מכן.

השכר הריאלי לשכיר נשמר בשנת 1978, על אף ההאצה באינפלציה. יציבות זו בולטת לעומת הגידול הניכר בשנתיים הקודמות, ב־1976 וב־1977 בסקטור העסקי, וב־1977 בסקטור הציבורי, — שבהן עלה השכר הריאלי בשיעור של 13—15 אחוזים. עליות השכר בשנת 1978 מוטות כלפי מטה, מאחר שחלק מהסכמי השכר, ובמיוחד בסקטור הציבורי, נחתמו רק לקראת סוף השנה, והתשלומים של הפרשי שכר נמשכו אף בשנת 1979.

מחירי התוצר עלו השנה יותר ממחירי הצריכה, ולכן נמדדה בסקטור העסקי ירידה של כאחוז בהוצאה הריאלית לשעת עבודה, לאחר ירידה בשיעור דומה ב־1977. הירידה הריאלית בהוצאות למעביד, זו השנה השנייה, הגידול בתוצר לשעת עבודה, והציפיות להמשך הגידול בביקוש — תורמים להסבר הביקוש לכוח אדם בסקטור העסקי כמעט במקביל לגידול התפוקה, וכך חלה עלייה קטנה בלבד בתפוקה לעובד.

כוח העבודה האזרחי הישראלי גדל ב־1978 בכ־51 אלף נפש. הגידול באוכלוסייה תרם את מרבית התוספת בקרב גברים, ואילו בקרב נשים תרם השינוי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים כשלושה רבעים מהתוספת לכוח העבודה. תרומת שיעורי ההשתתפות הסגוליים בולטת על רקע תרומתם השלילית עד 1976, והגידול המתון יחסית ב־1977. הגידול בשיעור ההשתתפות קשור בעליית השכר הריאלי בפועל לפרטים ב־1976 וב־1977, והשכר הצפוי ב־1978, מחד גיסא, ובסיכויים טובים מבעבר למצוא תעסוקה, בעיקר עקב הגידול המחודש בייצור, ירידת השכר הריאלי למעבידים, והחשה בקצב הגידול בשירותים הציבוריים, מאידך גיסא. למעלה ממחצית המתוספים לכוח העבודה הישראלי ב־1978 נקלטו בסקטור העסקי, כמחצית בשירותים הציבוריים, ומספר הבלתי מועסקים ירד.

במבנה הגילים של האוכלוסייה חל שינוי ניכר בשנים האחרונות. גילאי 20—29, שהם התור-מים העיקריים לתוספת כוח העבודה ולתוספת הביקוש לדיור ולמוצרים בני-קיימא, עלו בין השנים 1970 ל-1973, שהיו תקופת עלייה גדולה והאצה כלכלית, בכ־35 אלף איש במוצע שנתי. בשנים

לוח י"ב-3

כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1973 עד 1978

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת							ממוצע שנתי						
1978	1977	1976	1975	1974	1973	ממוצע שנתי, 1974 לעומת 1970	1978	1977	1976	1975	1974	1973	
(אחוזים)							(אלפים)						האוכלוסייה הממוצעת
2.2	2.3	2.3	2.3	3.0	3.3	3.3	3,691	3,613	3,533	3,455	3,378	3,278	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
2.0	2.1	1.9	2.0	2.9	3.4	3.4	2,532	2,482	2,432	2,386	2,339	2,272	2. השייכים לכוח העבודה
4.2	3.3	1.8	1.5	0.6	3.7	3.7	1,258	1,207	1,169	1,148	1,131	1,124	3. שיעור ההשתייכות (אחוזים)
							(49.7)	(48.6)	(48.1)	(48.1)	(48.3)	(49.5)	4. סך המועסקים
4.6	2.9	1.2	1.5	0.3	4.0	4.1	1,213	1,159	1,127	1,113	1,097	1,094	5. בלתי מועסקים
							45	47	43	35	34	30	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
							(3.6)	(3.9)	(3.6)	(3.1)	(3.0)	(2.6)	גברים
2.0	1.9	1.9	2.0	2.8	3.3	3.3	1,251	1,227	1,204	1,182	1,159	1,127	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
2.2	2.4	1.3	0.7	—0.4	2.9	2.8	813	796	777	767	762	765	2. השייכים לכוח העבודה
							(65.0)	(64.9)	(64.6)	(64.9)	(65.7)	(67.9)	3. שיעור ההשתייכות (אחוזים)
2.6	2.3	0.7	0.5	—0.4	3.1	3.2	790	770	753	748	744	747	4. סך המועסקים
							23	26	24	19	18	18	5. בלתי מועסקים
							(2.9)	(3.3)	(3.1)	(2.5)	(2.4)	(2.4)	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
													נשים
2.0	2.3	2.0	2.0	3.1	3.6	3.6	1,281	1,256	1,228	1,204	1,180	1,145	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
8.1	4.8	2.9	3.3	2.8	5.7	5.8	444	411	392	381	369	359	2. השייכות לכוח העבודה
							(34.7)	(32.7)	(31.9)	(31.6)	(31.3)	(31.4)	3. שיעור ההשתייכות (אחוזים)
8.5	4.3	2.7	3.1	1.4	6.3	6.5	423	390	374	364	353	348	4. סך המועסקות
							22	21	13	17	16	12	5. בלתי מועסקות
							(4.8)	(5.1)	(4.7)	(4.4)	(4.3)	(3.2)	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
9.2	—2.9	—2.3	—8.2	10.9	10.5	6.2	68.7	62.9	64.8	66.3	72.2	65.1	מועסקים מהשטחים בישראל ¹

(1) בשל השפעת המלחמה: ב-1973 — למעט רביע אחרון, ב-1974 — למעט רביע ראשון.
המקור: הלשכה הרכזית לסטטיסטיקה, מדור העבודה, סקרי כח אדם, ועיבודי בנק ישראל.

1973 עד 1976 הסתכם גידולם בכ-17 אלף, ואילו ב-1977 גדלו גילאים אלה בכחמשת אלפים איש בלבד.

גילאי הקצוות באוכלוסייה, 0-14 ו-65 ומעלה, היוו כ-68 אחוזים מתוספת האוכלוסייה ב-1978, לעומת כ-44 אחוזים מהתוספת בשנים 1970-1973. גידול קבוצות הקצוות, הנהנות מעיקר השירותים הציבוריים אינו יכול להסביר את הגידול הניכר בתעסוקה בשירותים הציבוריים ב-1978. ההשפעה השלילית של הרכב הגילים על היצע כוח העבודה תבוא לידי ביטוי מוגבר בשנים הקרובות, שבהן ייכנסו לשוק העבודה גילאי 15-24 דהיום.

לוח י"ב-4

מקורות גידול האוכלוסייה הקבועה, 1973 עד 1978

1978	1977	1976	1975	1974	1973	
3,653	3,575	3,493	3,422	3,338	3,225	1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה (אלפים)
67.2	70.5	74.7	71.2	69.2	63.2	2. סך הריבוי הטבעי (אלפים)
18.2	19.5	21.2	20.6	20.5	19.3	3. שיעור הריבוי הטבעי ^{1, 2}
15.0	16.4	18.0	17.6	17.2	16.7	4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ^{1, 2}
35.1	36.3	38.4	37.0	39.5	39.5	5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹
(אלפים)						
28.8	22.2	20.4	20.6	33.5	56.5	6. העלייה, ברוטו ³
12.0	14.6	13.0	20.2	19.3	6.6	7. הירידה, נטו ⁴
16.8	7.6	7.4	0.3	14.3	50.0	8. מאזן ההגירה (7)-(6)
84.0	77.8	82.1	71.6	83.4	113.2	9. סך כל הגידול (8)+(2)
3,737	3,653	3,575	3,493	3,422	3,338	10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (9)+(1)
(אחוזים)						
2.3	2.2	2.3	2.1	2.5	3.5	11. הגידול השנתי של סעיף (10)
80.0	90.4	91.4	99.4	82.9	55.9	12. מזה: תרומת הריבוי הטבעי
20.0	9.6	9.0	0.6	17.1	44.1	13. מזה: תרומת מאזן הגירה

- (1) לאלף נפש מהאוכלוסייה הממוצעת הקבועה. המתאימה. הנתון המתייחס ל-1972 מחושב לאוכלוסיית מסקד התושבים.
 (2) חללי מלחמה אינם כלולים בחשבון הפטריות בשנת 1973, לצורך חישוב שיעור הריבוי הטבעי.
 (3) עלייה ברוטו = עולים + עולים בכוח + תיירים משתקעים + אורחים עולים + הבאים במסגרת איחוד משפחות.
 (4) ירידה נטו = תושבים ששהו בחוץ לארץ 13 חודשים ויותר ולא חזרו, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרות של 13 חודש ומעלה, ומהגרים דרך גשרי הירדן).

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

2. האוכלוסייה

האוכלוסייה גדלה ב־1978 ב־2.3 אחוזים, קצב גידול דומה לזה ששרר בחמש השנים האחרונות. תרומת העלייה נטו לגידול האוכלוסייה השנה גבוהה מזו של 1977 בכחשעת אלפים נפש, ואילו הריבוי הטבעי המשיך לרדת באורח מוחלט, זו השנה השנייה.² מספרם של גילאי 20—29, שהם התורמים העיקריים לתוספת כוח העבודה ולתוספת הביקוש לדירור ומוצרים בני־קיימא, גדל בין השנים — 1970 ל־1973, ב־35 אלף איש בממוצע שנתי, כתוצאה ממבנה גילים קודם, ומהרכב העלייה. בשנים 1973—1976, היה הגידול במספר גילאים אלה כ־17 אלף איש בממוצע שנתי, ואילו ב־1977 היה הגידול השנתי כחמשת אלפים איש בלבד, ומרבית התוספת נבעה מן העלייה. זהו שינוי מהותי במבנה הדמוגרפי של האוכלוסייה, שיש בו כדי לתרום להסבר התמורות, שחלו בהיצע העבודה ובשינויים המחזוריים בקצב הצמיחה, שהתרחשו בעבר וצפויים בעתיד. כפי שנראה מלוח י"ב², הרי תרומת הרכב הגילים להשתתפות בכוח העבודה היא אפסית.

מספר העולים גדל השנה ב־6.6 אלפים איש (כ־30 אחוזים), לאחר גידול נמוך ב־1977, וירידה גדולה ביותר מאז 1974. גידול העלייה וצמצום הירידה תרמו נטו כ־17 אלף איש לאוכלוסייה ממאזן ההגירה, שהם כ־0.5 אחוז מהאוכלוסייה, תרומה כפולה מזו של השנה הקודמת. אף שהרמה המוחלטת של העלייה עדיין נמוכה לעומת ראשית העשור, הרי עצם גידולה גורם להאצת הפעילות הכלכלית, כשם שצמצום העלייה השפיע על הקטנת הפעילות הכלכלית. ברית המועצות תרמה כ־80 אחוזים מהגידול בעלייה, וכ־12 אחוזים נוספים מהתוספת באו מאיראן, שהפכה לארץ מצוקה. העלייה מארגנטינה ודרום אפריקה, אף הן ארצות מצוקה במובן מסוים, ירדה השנה לעומת שנת 1977. משקל גילאי העבודה העיקריים, 20—64, בקרב העולים, גבוה בכ־5 אחוזים מזה שבאוכלוסייה היהודית בסוף 1977. משקל הגילאים הצעירים, 0—19, נמוך ב־8 אחוזים, ומשקל הגילאים הקשישים, 65 ומעלה, גבוה בכ־3 אחוזים.

3. ההשתתפות בכוח העבודה

אף שגידול האוכלוסייה נמשך בקצב איטי יחסית לשנים 1967—1973, עלה כוח העבודה האזרחי ב־1978 ב־4.2 אחוזים (בהשוואה לשפל של 1.3 אחוזים בממוצע שנתי בשנים 1974—1976, ושיא של 3.2 אחוזים בשנים 1967—1973). העלייה הניכרת בכוח העבודה ב־1978 נתאפשרה עקב עלייה משמעותית, זו השנה השנייה, בשיעורי ההשתתפות של נשים, והתייצבות שיעור ההשתתפות של הגברים, שעלה ב־1977, בניגוד למגמה. כמו כן נתוספו כששת אלפים מועסקים מהשטחים ב־1978, בעוד שב־1977 ירד מספרם.

ב־1974 ו־1975 תרמו השינויים בשיעורי ההשתתפות תרומה שלילית לכוח העבודה האזרחי, ב־1976 — תרומה אפסית, ומאז מחצית 1977 היתה התרומה חיובית, שהלכה וגדלה. התרומה הגדולה של שיעורי ההשתתפות מלמדת על התגברות ההתאוששות הכלכלית. קבוצות אוכלוסייה, שבהן שיעור ההשתתפות נמוך יחסית, ורגיש לשינויים בביקוש — כמו גילאי הקצוות והנשים, — הגיבו על העלייה בביקוש בדרך של כניסה לשוק העבודה, כשם שבהעדר ביקוש, דוחות קבוצות אלה כניסה לשוק העבודה, ומקדימות לצאת ממנו.

¹ העלייה ארצה, בניכוי הירידה מן הארץ.

² ירידה נוספת לזו של 1977 בשיעורי הילודה אצל יהודים, והמשך מגמת הירידה אצל הלא־יהודים.

שמירת רמת ההשתתפות של הגברים נובעת מעליות וירידות, המקוזות אלה את אלה: בגילאים הצעירים, 14–17 ירדה רמת ההשתתפות, בהתאם למגמה ארוכת הטווח, הקשורה להרחבת הלמידה וגידול בהכנסה, בעוד שב־1977 היתה סטייה כלפי מעלה מהמגמה. בגילאים המבוגרים, 65 ומעלה, עלה השנה לראשונה שיעור ההשתתפות באופן משמעותי, — גם כאן בניגוד למגמת היציאה מכוח העבודה, הנובעת משיפור הסדרי הפנסיה והקצבאות, ומעליית ההכנסה. העלייה בשיעור ההשתתפות של גילאים בוגרים נובעת מדחיית פרישה, מחד גיסא, וכניסה לשוק העבודה, עקב קיום הזדמנויות תעסוקה לעובדים קשישים, מאידך גיסא. בגילאי הביניים 18 עד 64, שהם עיקר התורמים לכוח העבודה, שולטת עדיין המגמה ארוכת הטווח של ירידת שיעורי ההשתתפות, אם כי חל גידול מסוים בקבוצות הגיל 18–24 ו־35–44. הגידול הדיפרנציאלי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים אצל גברים בשנתיים האחרונות מעיד על קיום לחצי ביקוש בשוק העבודה, הגוברים לפחות בטווח הקצר, על השפעת המגמה.

מלוא הגידול בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה הושג עקב עלייה ניכרת בשיעור ההשתתפות של נשים, בכל הגילים (למעט גילאיות 14–17, שאצלן נשמר שיעור הגידול של 1977, בניגוד למגמת הירידה של הטווח הארוך). בגילאיות 18–24 עלה השנה לראשונה שיעור ההשתתפות, כנראה גם כתוצאה מהרחבת הפטור מגיוס לנשים.

הגידול בהשתתפות הנשים גבוה מזה המתבקש ממגמת הטווח הארוך, הקשורה בעליית ההשכלה של נשים (מצד ההיצע), והתרחבות השירותים הציבוריים (מצד הביקוש), והדבר מעיד על התחזקות לחצי הביקוש של הסקטור העסקי בשוק העבודה. השנה חל גידול ניכר בהשתתפות נשים בגילאים הבוגרים, 45–64, שהן בעלות רמת ההשכלה נמוכה יותר, ושיעור ההשתתפות מושפע בעיקרו מן השינויים בביקוש.

מספר המועסקות עלה במרבית ענפי המשק, וכוללת עליית התעסוקה של נשים בשירותים ציבוריים בסקטורים הפיננסיים, בשירותים עסקיים ובשירותי תיירות, בעוד ששיעור הגידול בתעסוקה בענפי התעשייה נמוך יותר (הגם שהיה גבוה מזה ששרר בשנים האחרונות). בקרב הנשים שנוספו למועסקות, פנו כ־60 אחוזים לשירותים הציבוריים ב־1978, לעומת כ־45 אחוזים ב־1977. סביר להניח, שהגידול הניכר בהשתתפות, וקיום אפשרויות התעסוקה לנשים משכילות בשירותים הציבוריים, התרחשו במקביל. אם קיימת מגמה להגדלת חלקן של הסקטור העסקי בתוספת המועסקות, יש לפתח בו מקומות עבודה ותנאי עבודה מתאימים, לנשים בכלל, ולנשים משכילות — בפרט.

מספר שעות העבודה בשבוע למועסק ישראלי נשאר השנה יציב, לאחר ירידה מצטברת של כ־2.6 אחוזים¹ בשנתיים הקודמות. יש לציין, כי היציאה מהשפל של שנות השישים היתה מלווה בעלייה מהירה בשעות עבודה למועסק; המיתון הנוכחי היה כנראה, בעל אופי שונה, ולוהה בשינוי מבני בענפי המשק, וההתאמה לשינוי נעשתה דרך תוספת מועסקים בענפים, שהרחיבו את ייצורם, וצמצום מספרם (בשיעור נמוך מירידת תשומת העבודה) בענפים, שצמצמו את ייצורם. תהליכים אלה השפיעו על צמצום שעות העבודה למועסק.

ראוי לציין, שאצל המועסקים בבנייה עלו השנה לראשונה שעות העבודה ב־2 אחוזים, לאחר ירידה בשנים קודמות, וגדלו שעות העבודה אצל המועסקים בשירותים הציבוריים, בעוד שבשנים קודמות לוה גידול התעסוקה בגידול נמוך יותר בשעות העבודה.

ב־1978 ירד בקרב גברים המספר המוחלט של מועסקים במשרה חלקית¹, לעומת עלייה ב־1977, אך גדל מספר הנעדרים זמנית מעבודתם. בקרב הנשים היה שיעור הגידול במשרה חלקית דומה לזה של כלל המועסקות. העובדה, שעל אף הגידול בתעסוקת נשים וגילאי הקצוות, הצטמצמה

¹ הנתון נאמד לפי החלק מסקר כוח האדם, שנחקר ב־1978, בשאלון דומה לזה של השנה הקודמת.

לוח י"ב-5

מועסקים, שכירים ותשומת עבודה במקטורים עיקריים במשק, 1974 עד 1978

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1978	1977	1976	² 1975	1978	1977	1976	1975	(9)1974	
א. המועסקים (אלפים, ממוצע שנתי)									
4.6	2.9	1.3	1.2	1,213	1,159	1,127	1,113	1,099	1. מועסקים ישראלים
9.2	—2.9	—2.3	—8.2	69	63	65	66	72	2. מועסקים מהשטחים
4.9	2.6	1.1	0.7	1,282	1,222	1,192	1,179	1,171	3. סך כל המועסקים המקומיים [(1)+(2)]
8.5	4.1	2.8	4.7	350	323	310	302	288	4. המועסקים בשירותים הציבוריים
3.6	2.0	0.5	—0.7	932	900	882	877	883	5. המועסקים בסקטור העסקי [(4)—(3)]
1.1	—5.1	—5.6	—1.3	159	157	165	175	177	6. מזה: בנייה, והנלווים לענף ¹
4.1	3.7	2.0	—0.5	773	742	717	702	706	7. הסקטור העסקי, למעט בנייה ונלווים [(6)—(5)]
ב. תשומת העבודה של המועסקים (מיליוני שעות, ממוצע שבועי)									
4.6	0.7	0.8	0.8	45.23	43.24	42.95	42.63	42.31	1. תשומת עבודה של ישראלים
9.4	—1.2	—0.4		2.80	2.56	2.59	2.60	2.76	2. תשומת עבודה של עובדי השטחים
4.9	0.6	0.7	0.4	48.03	45.80	45.54	45.23	45.07	3. סך כל תשומת העבודה המקומית [(1)+(2)]
9.1	0.6	2.3	4.3	11.83	10.84	10.78	10.54	10.11	4. תשומת עבודה בשירותים הציבוריים
3.5	0.6	0.2	—0.8	36.20	34.96	34.76	34.69	34.96	5. תשומת עבודה בסקטור העסקי [(4)—(3)]
3.1	—7.6	—5.0	—1.3	6.29	6.10	6.60	6.95	7.04	6. מזה: בנייה, והנלווים לענף
3.6	2.5	1.5	—0.6	29.91	28.86	28.16	27.74	27.92	7. הסקטור העסקי, למעט בנייה ונלווים [(6)—(5)]

ג. השכירים (אלפים, ממוצע שנתי)

5.3	3.5	0.6	1.3	932	885	855	850	839	1. שכירים ישראלים
8.7	-1.9	-2.5	-8.3	67	62	63	65	71	2. שכירים מהשטחים
5.5	3.1	0.4	0.5	999	947	918	914	910	3. סך כל השכירים המקומיים [(1)+(2)]
9.5	3.7	2.8	5.0	335	306	295	287	273	4. שכירים בשירותים הציבוריים
3.6	2.9	-0.7	-1.4	664	641	623	628	637	5. שכירים בסקטור העסקי [(4)-(3)]
-0.8	-6.2	-6.7	-1.9	120	121	129	138	140	6. מזה: בנייה, והגלווים לענף
4.6	5.3	0.9	1.3	544	521	494	490	496	7. הסקטור העסקי, למעט בנייה וגלווים [(6)-(5)]
ד. תשומת העבודה של שכירים (מיליוני שעות, ממוצע שבועי)									
5.6	0.5	-0.2	1.1	34.09	32.29	32.13	32.20	31.84	1. תשומת עבודה של ישראלים
9.5	-0.4	-2.3	-4.4	2.76	2.52	2.53	2.59	2.71	2. תשומת עבודה של עובדי השטחים
5.7	0.4	-0.3	0.7	36.85	34.81	34.66	34.79	34.55	3. סך כל תשומת העבודה המקומית [(1)+(2)]
10.1	0.2	2.3	4.6	11.35	10.31	10.29	10.06	9.62	4. תשומת עבודה בשירותים הציבוריים
4.1	0.5	-1.4	-0.8	25.50	24.50	24.39	24.73	24.93	5. תשומת עבודה בסקטור העסקי [(4)-(3)]
0.2	-8.3	-5.3	-1.4	4.75	4.74	5.17	5.46	5.54	6. מזה: בנייה, והגלווים לענף
5.0	2.8	-0.3	-0.6	20.75	19.76	19.22	19.27	19.39	7. הסקטור העסקי, למעט בנייה וגלווים [(6)-(5)]

(1) עץ, מינרלים אלימנטליים ומשאיות.

(2) השינוי ב-1975 לעומת 1974 (9).

ה מקור: הלשכה הברכוית לבטיחות וקיצוץ בנק ישראל — נתונים סקנוליים.

העבודה החלקית, לעומת עלייה ניכרת בשנים עברו, מעידה על לחצי ביקוש בשוק העבודה. גידול מהיר במספר הנעדרים זמנית מעבודתם נובע משיפור תנאי החופשה, מיציאה מוגברת לחוץ לארץ, ואולי אף מגידול בהיעדרות, עקב תעסוקה נוספת, בלתי פורמלית ובלתי מדווחת, שמתפתחת בתנאי מחסור בכוח אדם. גידול מספר הנעדרים זמנית מקטין את מספר שעות העבודה השבועיות למועסק.

4. התעסוקה בענפי המשק

כ־57 אחוזים מהתוספת לכוח העבודה הישראלי נקלטו כשכירים בשירותים הציבוריים, וכ־70 אחוזים מהם — נשים. בצד הגידול הניכר בשירותים הציבוריים, גדל גם מספר המועסקים המקומיים בסקטור העסקי בכ־30 אלף איש (3.6 אחוזים), מהם כ־24 אלף ישראליים, והשאר עובדי שטחים; התוספת מקרב האחרונים פנתה כולה לסקטור העסקי. מספר הנשים המועסקות בסקטור העסקי גדל בקצב מהיר, ואילו מספר הגברים המועסקים גדל בכ־1.5 אחוזים בלבד.

גידול התעסוקה בשנת 1977 לא לווה בעלייה מקבילה בתשומת העבודה בסקטור העסקי, בעוד שבשנה הנסקרת עלתה בו תשומת העבודה בדומה לגידול במספר המועסקים, דבר המעיד על התחזקות ההתאוששות הכלכלית. בניכוי ענף הבנייה, גדל מספר המועסקים בסקטור העסקי אף יותר, והגיע ל־4.4 אחוזים ותשומת העבודה גדלה, בהתאמה בכ־4.2 אחוזים.

ב־1978 גדלה התעסוקה ותשומת העבודה בענפים הנלווים לבנייה, בעוד שמענף הבנייה עצמו נמשכה פליטת העובדים הישראליים. במקביל קלט הענף עובדים מהשטחים, אך מספרם היה נמוך ממספר הישראליים הנפלטים. תשומת העבודה בבנייה לא גדלה. מספר העובדים, שנפלטו מענף הבנייה, היה נמוך מהנגזר מהירידה בתפוקה בענף זה, וייתכן שכושר הייצור בענף מספיק להגדלת התפוקה, מבלי לקלוט עובדים נוספים. יש להניח, שחל גם שינוי מסוים באיכות העבודה, כאשר ירד מספר המועסקים הישראליים וגדל מספר המועסקים מהשטחים. ההשוואה בין ההתפתחויות בתחום התעסוקה ותשומת העבודה בין השנים 1975 לבין 1978, ובין הסקטור העסקי כולו לבין הסקטור העסקי ללא ענף הבנייה והנלווים לו, מלמדת, כי בתקופת ההאטה הכלכלית נפגע הסקטור העסקי, למעט הבנייה, במדה מועטת, הן לפי עוצמת הפגיעה והן במשכה, ואילו הפגיעה בענף הבנייה היתה ממושכת יותר: בסקטור העסקי החלה ההתאוששות כבר בסוף 1976, ואילו ענף הבנייה היה עוד ב־1977 בעיצומה של ההאטה.

התפתחויות התעסוקה בענפי השירותים האישיים, המסחר והשירותים העסקיים, במחזור העסקים הנוכחי, מורות על כך, שתחילת ההאטה בענפים אלה היתה עוד ב־1974, עקב ירידה בצריכה הפרטית ובתיירות, אך גם היציאה מהמיתון קדמה לשאר הענפים, עם ההתאוששות בתיירות, שראשיתה ב־1975. שעות העבודה למועסק בענפי השירותים עלו ב־1978 בקצב נמוך מעליית המועסקים, עקב האטה בקצב גידול התיירות, וגידול במשקלן של נשים מועסקות בענפים אלה.

התעסוקה ותשומת העבודה בתעשייה עלו ב־1978 בשיעור מתון, יחסית לגידול התפוקה, והתרחש בה פריון חיובי.²

הגידול במספר השכירים בשירותים הציבוריים עומד בסתירה מוחלטת לעמדת הממשלה ומדיניותה. גידול זה נזקף לשירותי החינוך, שירותי הרווחה והמינהלה ברשויות המקומיות,

¹ ייתכן שב־1977 היתה תשומת העבודה מוטה במדת־מה כלפי מטה, בשל ימי עבודה אפשריים מעטים יותר.

² לפי סקרי כוח אדם ונתוני ביטוח לאומי, אירע גידול גבוה בהרבה בתשומת העבודה, ולפיכך הפריון המתקבל הוא נמוך יותר.

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי, לפי קנפים, 1974 עד 1978

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת				1978	1977	1976	1975	1974 (9)	
1978	1977	1976	1975						
(אחוזים)									א. המועסקים (אלפים)
3.6	2.0	0.5	0.7	932	900	882	877	883	סך כל הסקטור העסקי
4.4	3.0	1.6	—0.4	821	785	763	751	754	הסקטור העסקי, למעט בנייה
4.1	3.7	2.0	—0.5	(773)	(742)	(717)	(702)	(706)	הסקטור העסקי, למעט בנייה והגלווים לענף ¹
—2.4	—4.2	—5.9	—2.2	111	114	119	126	129	בנייה
3.2	1.5	0.0	—2.3	300	291	287	286	293	תעשייה
3.4	0.7	1.9	—2.4	86	83	82	81	83	חקלאות
2.9	2.2	—2.1	—4.4	83	80	79	80	84	תחבורה
4.2	2.8	4.8	2.5	276	265	258	246	240	מסחר ושירותים אישיים ועסקיים
11.7	15.2	—2.5	10.1	51	46	40	41	37	שירותים פיננסיים
				13	14	12	11	10	חשמל ומים
				13	9	7	6	7	לא ידוע
ב. תשומת העבודה (מיליוני שעות, ממוצע שבועי)									
3.6	0.5	0.2	—0.8	36.20	34.96	34.77	34.69	34.96	סך כל הסקטור העסקי ²
4.3	1.5	1.3	—0.5	31.86	30.56	30.10	29.72	29.86	הסקטור העסקי, למעט בנייה
3.9	2.5	1.5	—0.6	(29.98)	(28.86)	(28.16)	(27.74)	(27.92)	הסקטור העסקי, למעט בנייה והגלווים לענף
0.0	—5.8	—6.0	—2.5	4.40	4.40	4.67	4.97	5.10	בנייה
3.2	—1.2	—0.3	—2.3	11.75	11.37	11.51	11.54	11.81	תעשייה
6.7	—0.6	3.8	—1.9	3.49	3.27	3.29	3.17	3.23	חקלאות
4.7	0.0	—2.4	—4.4	3.35	3.20	3.21	3.29	3.44	תחבורה
1.5	3.4	3.5	1.8	10.31	10.16	9.83	9.50	9.33	מסחר ושירותים אישיים ועסקיים
14.6	10.3	—3.1	10.3	1.96	1.71	1.55	1.60	1.45	שירותים פיננסיים

(1) עז. מיגרליים אל-מתכתיים ומשאיות.

(2) הנחונים אינם מסתכמים, בשל השמטת ענף החשמל והמים וה"לא-ידוע".

(3) השינוי ב-1975 לעומת 1974 (9).

ה מקור: הלשמה המרכזית לסטטיסטיקה.

כששאר ענפי המשנה גדלו גם הם במידה רבה. הרחבה זו ברשויות מבטאת את הגידול במקורות, שעמדו לרשותן עקב הבחירות, ואת מתן האפשרות לגייס כספים בחוץ לארץ, בעקבות הליבר-ליזציה. התרבות השירותים הציבוריים נובעת, כנראה, גם מגידול המקורות הכספיים, שעמדו לרשות המוסדות ללא כוונת רווח, שנהגו מעלייה ניכרת בשער החליפין הרשמי. אין ספק, שהשינויים האמורים במבנה האוכלוסייה תורמים גם הם לגידול הביקוש לשירותים הציבוריים, אך מדת התרחבותם חורגת במדה ניכרת מהמתבקש מגידול האוכלוסייה. יש לציין, כי ב-1978 גדלה תשומת העבודה בשירותים הציבוריים בדומה לגידול התעסוקה, בעוד שבשנה הקודמת לא גדלה תשומה זו, הגם שגדל מספר המועסקים בשירותים אלה.

התרחבות המועסקים ותשומת העבודה בשירותים הציבוריים, על רקע התרחבות הביקוש לכוח העבודה בסקטור העסקי בתקופת ההתאוששות, היא תופעה מעוררת תמיהה: בתקופת האטה כלכלית, אפשר שתוספת התעסוקה בשירותים הציבוריים אינה פוגעת באפשרויות הייצור בסקטור העסקי, אך בתקופת ההתאוששות, ובמגבלות כוח האדם הנדרש לסקטור היצרני, פוגעת התרחבות זאת במגמת הצמיחה. יתר על כן: גידול התעסוקה בשירותים הציבוריים מוכיח, כי אין די בהצהרות על הקפאות תקנים, אם אינן מלוות בקיצוץ תקציבי ופיקוח ישיר על מספר המועסקים בגופים הציבוריים.

הגידול בהיצע כוח העבודה בשירותים הציבוריים קשור, כנראה, לגידול בשכר הריאלי בסקטור זה ב-1977, ולגידול שהיה צפוי ל-1978, לעומת צמצומו בשנים 1975—1976. על כך נוספה ההשפעה הנודעת לעליית ההשכלה של נשים על ההיצע.

המגזר הפיננסי, בסקטור העסקי, הגדיל את כוח העבודה ותשומת העבודה שלו בשיעור ניכר: הוכפל הגידול במספר המועסקים בו בשנתיים האחרונות. לעומת השנים 1967 עד 1976. לכך תרמה ההתאוששות הכלכלית, מחד גיסא, והליברליזציה בפיקוח על מטבע חוץ, שבעקבותיה התרחבו עסקי המוסדות הפיננסיים במטבע חוץ, מאידך גיסא.

תוספת המועסקים מהשטחים נקלטה בכל ענפי המשק, לרבות ענף הבנייה, שהוא הענף המוביל, הן בתהליך המיתון והן בתהליך ההתאוששות. תשומת העבודה של העובדים מהשטחים גדלה במעט יותר מגידול התעסוקה. השכר הממוצע ליום עבודה של עובדי השטחים בישראל עלה בדומה לעליית השכר בישראל; שיעור העלייה הגבוה ביותר ניכר בתעשייה.

5. דאבטלה

שיעור הבלתי מועסקים בכוח העבודה הישראלי ירד השנה לראשונה בכ-0.3 נקודות אחוז. שיעור הבלתי מועסקים בקרב גברים הגיע ל-2.9 אחוזים מכוח העבודה, רק כחצי אחוז מעל לשיעור, ששרר בשנות הגיאומטריה הכלכלית, 1972 ו-1973. התפתחות האבטלה בקרב הנשים היתה שונה בין השנים 1977 ל-1978: ב-1977 התלווה לגידול שיעור ההשתתפות של נשים גם גידול באבטלה, ואילו ב-1978, נמשך גידול ההשתתפות בקצב מהיר אף יותר, ואילו האבטלה פחתה. שיעור המובטלים תקופות קצרות עלה, וירד חלקם של המובטלים לתקופה ארוכה. עד 1976, היתה עליית שיעור האבטלה אינדיקטור לרפיון הביקושים, ואילו ב-1977 עלתה האבטלה משום שחלק מהמצטרפים לכוח העבודה לא מצא מיד עבודה, ונרשמו כבלתי מועסקים. הן שיעור ההשתתפות והן האבטלה ב-1978 מצביעים על המשך מגמת ההתאוששות במשק והתחזקותה; האבטלה נובעת, כנראה, מיתר ניידות ומחיפוש הזדמנויות, והמצטרפים לכוח העבודה השיגו תעסוקה ביתר קלות. על כך מורה גם הירידה במספר התביעות הראשונות לדמי אבטלה מהביטוח הלאומי, זו השנה השנייה, ולראשונה חלה השנה גם ירידה בתביעות המשך.

מרבית האינדיקטורים של שירות התעסוקה מראים גם הם על לחצי ביקוש בשוק העבודה; ירידה בדורשי עבודה גברים, נוספת על זו של 1977; לראשונה ירידה במספר הגברים המובטלים,

נתונים שנתיים של שירות התעסוקה, 1975 עד 1978

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1978	1977	1976	1978	1977	¹ 1976	1975
(אחוזים)			(אלפים)			
—1.5	—4.3	14.3	18,518	18,795	19,649	17,186
דורשי עבודה סך הכול (מבוגרים)						
—5.2	—3.3	21.2	10,056	10,610	10,972	9,056
גברים						
3.4	—5.7	6.7	8,462	8,185	8,677	8,130
נשים						
—8.3	2.8	44.4	1,361	1,484	1,444	1,000
ממוצע יומי של מבוטלים סך הכול						
—15.7	5.9	60.1	787	934	882	551
גברים						
4.4	—2.1	25.2	574	550	562	449
נשים						
10.2	—6.3	—1.7	25,466	23,102	24,651	25,083
הזמנות לעובדים						
34.8	—8.9	—13.0	8,065	5,984	6,569	7,554
הזמנות שלא סופקו						
—10.0	0.3	25.6	3,954	4,381	4,367	3,809
דורשי עבודה שלא הופנו ²						

(1) למעט אפריל ואוקטובר, בשל שביתות בשירות התעסוקה בחדשים אלה.
(2) החל מינואר 1978, אין הנתון של דורשי עבודה שלא הופנו כולל דורשי עבודה, שהופנו לייצוא תעסוקתי. הנתונים לשנים 1976, 1977 הותאמו לשם השוואה.

לוח י"ב-8

נתונים רבעוניים של שירות התעסוקה, ער 1977

שליש השנתי ברביע הראשון של 1979 לעומת הרביע הראשון של 1978	העלייה או הירידה (—) ב-1978 לעומת הרביע המקביל ב-1977 ¹													
	1979				1978				1977					
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV		
	(אחוזים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	(אלפים)	
דורשי עבודה														
סך הכול	18,172	17,721	18,952	20,334	18,289	16,579	20,777	18,425	17,773	0.6	-6.4	9.6	-9.4	-2.8
גברים	11,021	10,304	10,346	10,768	10,418	9,498	10,737	9,569	9,702	-5.5	-7.8	3.8	-11.1	-6.9
נשים	7,151	7,417	8,606	9,566	7,872	7,081	10,040	8,856	8,071	10.1	-4.5	16.7	-7.4	2.5
ממוצע יומי של מבוטלים														
סך הכול	1,512	1,391	1,477	1,555	1,449	1,219	1,435	1,342	1,241	-4.2	-12.4	-2.8	-13.7	-14.4
גברים	1,032	902	898	902	902	747	786	713	695	-12.6	-17.2	-12.5	-21.0	-22.9
נשים	479	490	579	653	547	472	648	629	545	-14.2	-3.7	11.9	-3.7	-0.3
הזמנות לעובדים	22,559	22,178	22,292	25,380	23,655	23,272	27,097	27,839	27,990	4.9	4.9	21.6	9.7	18.3
הזמנות שלא סופקו	5,581	5,921	5,821	6,615	6,343	7,506	8,454	9,956	10,131	13.7	26.8	45.2	50.5	59.7
דורשי עבודה שלא הופנו	4,279	3,925	4,613	4,705	4,024	3,355	4,454	3,945	3,850	-6.0	-14.5	-3.5	-16.2	-4.3

1) בשל תנודות עונתיות, עדיף להשוות כל רביע למקביל לו בשנים קודמות.

בשיעור של 16 אחוזים; עלייה גדולה בהזמנות לעובדים והזמנות שלא סופקו, וירידה בדורשי עבודה שלא הופנו. בקרב הנשים גרשמה עלייה קטנה של דורשות עבודה ומובטלות, הנעוצה בעלייה הגדולה בהשתתפות הנשים. ברביע הרביעי של השנה, נעלמה עלייה זו אף היא. במהלך 1978 גדל מספר ההזמנות שלא סופקו, דבר המעיד גם הוא, במדה מסוימת, על התחזקות לחצי הביקוש.

6. השכר

א. מדיניות השכר

עליות המחירים המהירות ב-1977, והעלייה הנוספת שהיתה צפויה ב-1978, חייבו לגבש מדיניות שכר שתנחה את המעבידים, הממשלה וההסתדרות בחתימת הסכמי השכר הדו-שנתיים (1978—1979), שתוכל למנוע תנודות חריפות בשכר הריאלי, ואי-שקט מתמיד בשוק העבודה. חשיבותה של מדיניות שכר מעין זו בלטה על רקע הבחירות הצפויות לרשויות המקומיות, העובדה, שמפלגות שונות שולטות בממשלה ובהסתדרות, והגידול הצפוי בביקוש לעובדים בסקטור הפרטי. עמדת הממשלה לקראת חידוש הסכמי השכר, כפי שגובשה בסוף 1977 וראשית 1978, לקחה בהערכת-חסר לגבי ההתייקרות הצפויה עקב הרפורמה וההתאוששות הכלכלית והתבססה על נסיון להעדיף את עובדי הייצור על עובדי השירותים הציבוריים בעליית השכר. עיקרי מדיניות הממשלה בתחום השכר נסובו על המשך הסדר תוספת היוקר במתכונת הקיימת, המפצה על 70 אחוז בלבד מההתייקרות, הקפאת שכר בשירותים הציבוריים, למעט עדכון גמולים וחיליה; ותוספת שכר של 6 אחוזים לעובדים יצרניים. מדיניות השכר המקורית של ההסתדרות גרסה חתימת הסכמי שכר לשנה אחת בלבד, תוספת שכר של 10—15 אחוזים, ונוסף על כך — הסכמים מפעליים.

למשא ומתן על הסכמי השכר המפורטים קדמו מספר צעדים:

א. מועד התחולה של הסכמי השכר בסקטור העסקי הועתק מ-1.1.78 ל-1.4.78, כדי לאפשר ניהול משא ומתן בסקטור העסקי ובשירות הציבורי, במקביל. לתקופה הדחיה שולמה תוספת של 10 אחוזים על השכר הכולל, בענפים, שבהם נדחה חידוש ההסכם.

ב. ניתנה מקדמת תוספת היוקר, של 12 אחוזים מינואר 1978, על רקע ההתייקרות הניכרת שחלה לאחר הרפורמה.

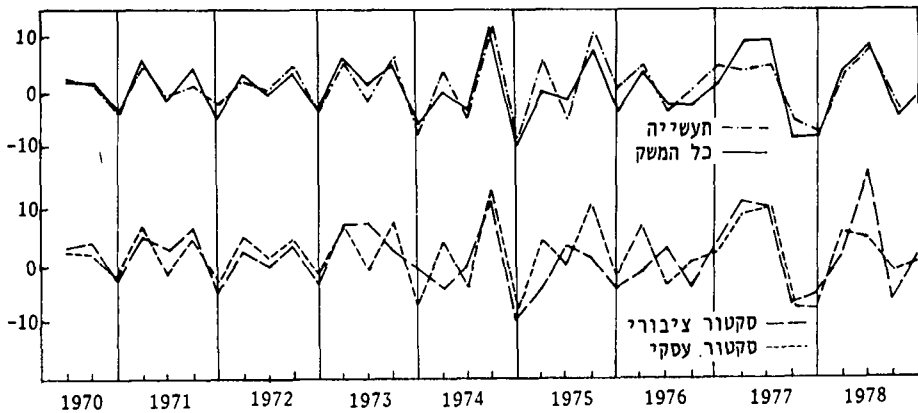
ג. מדרגות המס הוצמדו ב-100 אחוזים למדד, החל ב-1.4.78.

ד. לפני התחלת משא ומתן כללי על השכר, ובמקביל לו, נקבעו עובדות בתחום השכר, שנבעו מהבטחות, הצמדות, בורריות, בעיקר בשירות הציבורי. יש לציין, כי הגשמת מדיניות השכר הרשמית של הממשלה, הלכה למעשה, כאשר שיעור האינפלציה בפועל גבוה מהחוזי, היתה אל-נכון מובילה לירידה ניכרת בשכר הריאלי, בעיקר בשירותים הציבוריים, אף לפי ההערכות המתונות ביותר, אודות האינפלציה הצפויה, ששררו בתחילת השנה.

בסוף מארס 1978 נחתם הסכם מסגרת בין לשכת התיאום של הארגונים הכלכליים לבין ההסתדרות הכללית, שעיקרו תוספת שכר של 12.5 אחוזים מאפריל 1978, ו-2.5 אחוזים נוספים — מאוקטובר 1978; שיפור הסדרי הפנסיה; פיצוי של 10 אחוזים על השכר הכולל לתקופה ינואר-מארס, בענפים שבהם הועתק מועד חתימת ההסכם. בעקבות הסכם המסגרת, נחתמו הסכמי השכר בסקטור העסקי, שבו נאמדה תוספת מפעלית של כ-7 אחוזים.

מרבית הסכמי השכר של הסקטור העסקי נחתמו ושולמו בתוך 1978, ללא סכסוכי עבודה תריפים למעט מספר קטן ביותר של מקומות עבודה, שהסכסוכים בהם היו חמורים. לעומת זאת, התמשך המו"מ בשירות הציבורי תקופה ארוכה, שבה הוצאה עליית המחירים, ותוספת השכר המוצעת השתנתה גם היא.

שיעור השינוי בשכר הריאלי הרבעוני, 1970 עד 1978, מגזרים נבחרים
(רביע לעומת קודמו, אחוזים)

שמירת השכר הריאלי, שאירעה בשירות הציבורי, לא היתה פרי מדיניות שכר מכוונת, שהתאימה את עצמה להחשת האינפלציה, אלא תוצאה של אוסף אירועים בתחום השכר, שהתבטאו בנזקים רבים, כגון שביתות, עיצומים, תנודות חריפות בשכר הריאלי, התחזקות אי-הודאות לגבי השכר בעתיד וכו'. אירועים אלה כוללים תשלום מקדמת תוספת היוקר בינואר, נוסף על התשלומים הרגילים באפריל ואוקטובר; הענקת תוספת שכר גבוהה לעובדי רשות שדות תעופה, שהפכה (בשיעור נמוך יותר), לנחלת כלל עובדי השירות הציבורי, עקב הבטחת צמידות בעבר, ופסיקת בורר בהווה; מתן מקדמות שכר למרבית העובדים בשירות הציבורי, לחלק מתקופת ההסכם החדש; חתימה על חלק מהסכמי השכר בשירות הציבורי לקראת סוף השנה, ומימוש חלקי עד סוף 1978; והיענות לתביעות קבוצות עובדים מועדפות. נתוני השכר ל-1978 ביטאו גם עדכוני גמולים (ב-1.4.1978), לפי עליית תוספת היוקר מאז אפריל 1976, וחלקית — גם את החלטה על הקמת קרן השתלמות לעובדי הדירוג האחד. בספטמבר 1978 חתמו הרשויות המקומיות והמוסדות הלאומיים על הסכם שכר לעובדי הדירוג האחד, מבלי שהממשלה תשותף בו. אף שהסכם זה חרג ממדיניות השכר הממשלתית, אימצה אותו לבסוף הממשלה, והוא שימש כדגם לחתימת הסכם מסגרת כללי עם עובדי השירות הציבורי (הסכם זה הרחיב גם את השלכותיה של התוספת לעובדי הדואר — לכלל העובדים). עד לתום 1978 הצטרפו להסכם המסגרת עובדי הדירוג האחד, דירוג הטכנאים והמח"ר בלבד; בראשית 1979 נחתמו הסכמי שכר גבוהים יותר עם חלק מעובדי השירות הציבורי, והדבר גרר תביעה לפתיחת הסכמי השכר של עובדי הדירוג האחד, נוסף על התביעה הכוללת לתשלום תוספת יוקר גבוהה מהחלקית המשולמת כיום. היענות הממשלה לתביעות השכר, החורגות מהמדיניות הרשמית. מוסברת בהיחלשות כוח מיקוח, שנבעה ממספר גורמים: חתימת הסכמי השכר בסקטור העסקי, בשיעור גבוה מהמדיניות הרשמית; נסיון להימנע מעימות כולל עם ההסתדרות; הבחירות לרשויות המקומיות; מתן תוספת שכר חריגות לקבוצות עובדים מועדפות; התמשכות המשא ומתן בתקופה של האצה באינפלציה, התמשכות שנבעה מ"עמדת פתיחה" נמוכה מדי של הממשלה, יחסית לאינפלציה הצפויה. הקבוצות החותמות ראשונה על הסכמי השכר הדו-שנתיים, וזכות, בדרך-כלל, לתוספת שכר נמוכה יותר; לפי נסיון העבר, מושג חלק מהפיגור, רטוראקטיבית, ב"סיבוב" השנתי, באמצעות היצמדות להסכמי הקבוצות, ההותמות בשלב מאוחר יותר. לפיכך השוואת השכר היחסי ב-1978, השנה הראשונה בהסכם הדו-שנתי, אינה מלאה.

העלייה או הירידה (–) בשכר הממוצע למשרת שכיר, 1973 עד 1978
(כולל עובדי השטחים בישראל – כל שנה לעומת קודמתה)
(אחוזים)

1978	1977	1976	1975	1974	1973	
54.0	47.2	32.9	36.5	36.3	27.4	כל המשק
51.8	54.2	25.6	28.0	34.0	29.8	שירותים ציבוריים ¹
55.3	44.0	36.9	41.2	37.4	26.1	סקטור עסקי
55.4	44.8	36.2	41.3	37.4	26.6	סקטור עסקי, למעט בנייה
55.4	45.3	36.2	41.7	36.8	26.7	סקטור עסקי, למעט בנייה ונלווים לענף
51.5	36.4	32.2	52.3	43.1	30.0	חקלאות, ייעור ודייג
55.4	41.6	39.4	43.8	37.2	24.3	תעשייה
65.1	70.3	19.3	51.0	23.0	29.2	חשמל ומים
52.5	33.9	40.2	40.2	37.2	22.3	בינוי
56.1	44.1	37.3	38.0	38.1	21.1	מסחר, שירותי אוכל והארוחה
58.2	49.3	30.5	35.8	35.1	28.5	תחבורה, אחסנה ותקשורת
50.1	49.6	35.4	37.4	35.6	26.5	פיננסיים ושירותים עסקיים ¹
56.8	42.1	41.7	37.9	38.3	27.5	שירותים אישיים אחרים
50.6	34.6	31.3	39.3	39.7	20.0	שיעור השינוי במדד המחירים לצרכן

(1) בענפים אלה נרשמו הפרשי שכר ניכרים בתחילת 1979.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב. השינויים בשכר

ביצוע חלק מהסכמי השכר הנומינליים, והאצת האינפלציה, הביאו ב-1978 לעליית השכר הריאלי למשרת שכיר במשק בכ-1.5%, או להקפאה ריאלית, (בניכוי לפי מחירי הצריכה), תוך שינויים נומינליים גדולים, ותנודות רבעוניות חריפות ביותר. העלייה בשכר הריאלי לשכיר בסקטור העסקי היתה כ-2 אחוזים, בדומה לעליית פרויון העבודה, ובשירותים הציבוריים עלה השכר למשרת שכיר בכאחוז אחד¹. יש לזכור, שהשכר הנמדד ממקורות הביטוח הלאומי הינו על בסיס מזומן, ואינו כולל את הסכומים הנובעים מהסכמי השכר של 1978, שישולמו ב-1979. כמו כן השכר לשכיר מוטא כלפי מטה עקב כניסת עובדים שוליים, דבר הפועל ביתר שאת בשירות הציבורי².

¹ הקפאה – כשהשכר הנומינלי, מנוכה במדד המחירים לצרכן. בניכוי לפי מדד מחירי הצריכה, השכר הריאלי בסקטור העסקי, הוקפא, ובשירותים הציבוריים ירד בכ-2 אחוזים.

² השכר הנמדד ממקורות הביטוח הלאומי הינו על בסיס מזומנים. הסטת השכר לשנה האחרת משפיעה על המונה והמכנה גם יחד, וקשה לאתר את גודל ההטייה וכיוונה בעת תשלום הפרשים ובשנה שלאחר מכן. לפיכך עשויים גם לחול קשיים מהותיים בהבנת התפתחות השכר היחסי, והקשר בין השכר בשנה מסוימת לבין תפוקה באותה שנה. קשיים אלה מצטרפים לליקוי הבסיסי במדד השכר למשרת שכיר, הנותן משקל שווה למשרות חלקיות ומשרות מלאות. ככל שמספר המצטרפים לכוח העבודה, או הפורשים. כולל רכיב גבוה יותר של עובדים בגילאי השוליים ונשים, עשוי לגדול הפער בין שכר לשכיר לבין שכר למשרת שכיר. ב-1977 וב-1978, שבהן היו עליות השכר, דהיות התשלומים, וההפרשים הרטרורי אקטיביים גבוהים ביותר, ונתוספו מועסקים בגילאי השוליים ונשים, הותרפו בעיות אלה.

בגיתוח הפרשי השכר, יש להבחין בין תשלומים, המיוחסים רשמית לשנה קודמת, אך תשלומם בפועל הוא בשנה השוטפת, לבין דחיית תשלומים בגין הסכם, שהושג לשנה הבאה. הראשונים הינם תשלומי שכר בשנה השוטפת, לכל מטרה, וייחוסם לשנה הקודמת משמש כיסוי להעלאות שכר חורגות מהמדיניות הרשמית והשפעתם על המחירים והצריכה היא בעיקרה בעת התשלום; בעוד שדחיית תשלומים של הסכם שהושג עשויה להשפיע על הצריכה, ואולי גם על המחירים, כבר בעת חתימת ההסכם, ולא רק בשעת ביצוע התשלומים בפועל. לדחיית ביצוע הסכמי השכר השפעה מצמצמת על השכר הריאלי, גם אם היא מושגת בתוך השנה, שכן לתשלומים הרטרואקטיביים ערך ריאלי נמוך יותר. בחינת הסכם הדירוג האחד ב-1978 מורה על הפסד ריאלי של כשני אחוזים מעלית השכר עקב הפיגור בין התשלום בפועל לבין המועד שבו צריך היה להיחתם ההסכם, על אף תשלום המקדמות. בדירוגים האחרים — הפיגור וההפרש גבוהים יותר.

עליית השכר למשרת שכיר בענפים השונים (ראה לוח י"ב-9) מורה על הקפאת השכר הריאלי לית בבנייה, על אף הגידול הניכר בביקוש לתפוקת ענף זה. הקפאה זו נבעה מהחלפת עובדים ישראליים (ששכרם גבוה, יחסית) בעובדי שטחים, ששכרם נמוך יותר. העלייה הגמוכה בשכר בענף החקלאות, וההקפאה הריאלית בסקטור הפיננסי, קשורים, כנראה, בגידול הניכר במספר השכירים, המוריד בדרך-כלל, את השכר הממוצע, ובדחיית התשלום של חלק מהסכמי השכר בסקטור הפיננסי לראשית 1979.

מתוך עליית השכר הנומינלית במשק ב-1978, בשיעור 53.9 אחוזים, כ-9.6 אחוזים הינם תרומת השנה הקודמת, כ-22.1 אחוזים תרמה תוספת היוקר. השאר, כ-15 אחוזים, הם תרומת מימוש מרבית הסכמי השכר בסקטור העסקי, המימוש החלקי של הסכמי השכר בשירות הציבורי, וחזילת שכר בשני הסקטורים.

השכר הנומינלי על בסיס מזומן מראה כי השכר היחסי של הסקטור העסקי השתפר במקצת ב-1978 יחסית לשירותים הציבוריים (לעומת הרעה אשתקד), אך בתוספת הפרשי השכר בשירותים הציבוריים (שישולמו ב-1979) — ייעלם השיפור. עם זאת יש להדגיש, כי התשלומים בשירותים הציבוריים ניתנו בפיגור, וערכם הריאלי נמוך יותר.

ההפרשים בעליות השכר בין קבוצות עובדים בשירותים הציבוריים גדולים יותר מאשר בין הסקטור העסקי לבין השירות הציבורי. השינוי הממוצע ב-1978 מאחד בתוכו עלייה ניכרת בשכר של עובדים בענפים מסוימים בשירות הציבורי, וירידה בשכר הריאלי בענפים אחרים, — עקב הפיגור בחתימת ההסכמים, בחלק מהדירוגים, וחתימה על הסכמים גבוהים יותר בקבוצות נבחרות. הפרשים בעליות השכר בין ענפים קיימים גם בסקטור העסקי, אם כי במידה פחותה, כיוון שמרבית ההסכמים נחתמו במהלך השנה הנסקרת.

דיאגרמה י"ב-1 המראה את שינויי השכר הריאליים בשנים 1970—1978, לפי רביעים, ולפי נראה, כי השונות הגדולה בשכר לפני חתימת ההסכם הקיבוצי ובתקופה שהיה בתוקף, והתנודות החזקות במחירים, חוללו "קפיצות" ניכרות, בלתי סבירות, בשכר הריאלי. יש לציין, כי מאז 1974 גבר תהליך זה, והוא חזק יותר בשירות הציבורי. תופעה זו יוצרת אי שקט מתמיד ביחסי העבודה ולחץ נוסף להעלאת השכר. שמירת השכר הריאלי הממוצע, על אף עליית המחירים הגבוהה במהלך השנה, והפיצוי החלקי בתוספת היוקר, נתאפשר באמצעות הסכמי השכר, שנחתמו ובוצעו במהלך 1978, בעוד שהשפעת הוזחילה היתה קטנה, או שלילית. האטת הגידול בשכר הריאלי בולטת לעומת הגידול הניכר בשנתיים הקודמות 1976—1977, שבהן עלה השכר הריאלי המצטבר

¹ שיעור מקדמת תוספת היוקר בינואר היה 12.0 אחוזים; באפריל — 7.4 אחוזים נוספים, ובאוקטובר — 12.9 אחוזים.

לשכיר בסקטור העסקי בכ-13 אחוזים. עליית השכר הריאלי ב-1976—1977, והעלייה שהיתה צפויה ב-1978 (אף שלא נתממשה במלואה), מסבירים את הגידול הניכר בהיצע כוח האדם ב-1978. ייתכן גם ששמירת השכר הריאלי בדיעבד אוצרת בתוכה לחצי שכר קשים ל-1979, בגלל השונות הרבה בתוספות השכר בענפים השונים.

מבחינת המעבידים, נמדדה בסקטור העסקי ב-1978 ירידה של כ-3 אחוזים. בשכר הריאלי ליחידת תפוקה (ניכוי במחירי גורמי הייצור), נוסף על ירידה של כאחוז אחד אשתקד, לעומת עלייה ניכרת — כ-11 אחוזים ב-1976.¹

בתקופה אפריל 1974 עד אפריל 1978 גברה הדיפרנציאליות של השכר בשירותים הציבוריים, לטובת הדירוגים, שבהם רמת ההשכלה גבוהה יותר, ובין עובדים המדורגים באותה דרגה עצמה; שכרם הריאלי של חלק מהעובדים עלה במדה ניכרת, ולחלקם ירד. לעומת זאת קטנה כנראה ההפרשיות בין הדרגות הנמוכות לגבוהות באותו דירוג. הגדלת הדיפרנציאליות היתה תוצאה של מדיניות שכר פרטיקולריסטית, המבוססת על גידול במשקל תוספות שכר ספציפיות, כמו תוספות רכב, שעות נוספות, עלויות בדרגות וכו', וירידת משקל עלויות השכר הכלליות.² שיצרה פער שכר בין העובדים. ניתן היה לנקוט מדיניות זו בקלות יחסית בתקופת עליות שכר נומינליות גבוהות. ב-1978 כולה היתה ההתפתחות שונה: חלק גדול יותר מתוספות השכר בשירותים הציבוריים ניתן כמקדמות, שאופיין כללי יותר, דבר שהקטין במדת-מה את ההפרשיות בין העובדים בדרגה מסוימת ובין הדרגות באותו הדירוג.

¹ הירידה בשכר הריאלי ליחידת תפוקה נובעת מירידת השכר הריאלי לשעת עבודה בכאחוז, ומעליית התפוקה לשעת עבודה ב-2 אחוזים ב-1978.

² כלומר שכר יסוד, ותק, תוספת יוקר וכו'.